

Alle talenten tot hun recht laten komen

een pleidooi tegen vroege selectie in het funderend onderwijs

Inleiding

Internationaal gezien doet het Nederlandse onderwijssysteem het goed. Dit blijkt ook uit de meest recente OECD rapportages. Toch signaleert de OECD één groot risico in ons onderwijsstelsel. Het moment waarop voor kinderen in Nederland wordt bepaald naar welk onderwijstype zij gaan ligt relatief vroeg (selectiemoment), terwijl de mogelijkheden om *tussentijds* te switchen (zonder vertraging) tussen onderwijssoorten (de permeabiliteit) relatief beperkt zijn. Met het geven van een zeer specifiek basisschool advies, worden jongeren te kort gedaan. Leerlingen die terecht komen in het algemeen vormend onderwijs krijgen geen kansen om (beroepsvoorbereidende) vaardigheden te ontwikkelen, leerlingen in het vmbo, krijgen minder uitdaging in theoretische vakken waar ze wel goed in zijn en beter in kunnen worden.

Feitelijk is er geen goede reden om al op 12-jarige leeftijd een scherpe knip te maken tussen algemeen vormend en beroepsvoorbereidend onderwijs. In de landen om ons heen gebeurt dat ook nauwelijks meer. Uit internationaal onderzoek blijkt bovendien, dat cognitief zwakkere leerlingen profiteren van cognitief sterkere klasgenoten terwijl die sterkere klasgenoten er niet op achteruit gaan. Voor de socialisatiefunctie van het onderwijs is het bovendien voor alle jongeren beter om in heterogene groepen les te krijgen.

Pleidooi

In dit paper pleiten wij voor een aantal andere inrichtingskeuzes in de toeleiding van leerlingen naar het beroepsonderwijs. Het is onze overtuiging dat jongeren beter tot hun recht komen, wanneer binnen het voortgezet onderwijs:

- ruimte komt voor een later selectiemoment
- meer recht gedaan wordt aan alle talenten van leerlingen, zowel cognitief als praktische vaardigheden (skills): een minder scherpe scheiding komt tussen het algemeen vormend onderwijs enerzijds en het beroepsvoorbereidend onderwijs anderzijds
- leerlingen meer de ruimte krijgen om opleidingsonderdelen te kiezen op een niveau passend bij hun talenten, om ze te stimuleren het maximale uit zichzelf te halen

Probleem 1: Vroege selectie

Ons bezwaar tegen vroege selectie bevat drie aspecten: het moment van selectie (nu te vroeg en te veel beïnvloed door subjectieve criteria), de wijze van selectie (nu te eenzijdig: alleen cognitief) en 3. de context waarbinnen selectie plaatsvindt.

1. het moment

In Nederland worden leerlingen in het basisonderwijs op 12-jarige leeftijd verwezen naar een bepaald niveau in het voortgezet onderwijs. In vergelijking met de landen om ons heen gebeurt dit

heel vroeg. Deze verwijzing komt tot stand op basis van het advies van leerkrachten op de basisschool gecombineerd met de score op de eindtoets. Tegen deze manier van verwijzen zijn twee type bezwaren.

Ten eerste hebben sommige leerlingen meer tijd nodig om zich te ontwikkelen of hun achterstanden weg te werken. Laatbloeiërs, vaak jongens, zijn de dupe van het vroege selectiemoment. Zij worden door het vroege selectiemoment benadeeld.

Ten tweede blijkt uit onderzoek dat in een advies van de leerkracht niet alleen objectieve criteria een rol spelen, maar dat ook sociaal milieu en opleidingsniveau van ouders invloed hebben op de uitkomst van het advies. Ook de Inspectie van het Onderwijs is (terecht!) bijzonder alert geworden op dit punt. Dit betekent dat leerlingen met een sociaal zwakkere achtergrond een grotere kans hebben op een (te) laag schooladvies.

Maatschappelijke tweedeling wordt door dit vroege keuzemoment onbedoeld versterkt en dit effect lijkt eerder toe dan af te nemen. Dit ondermijnt de emancipatiefunctie van het onderwijs als 'kansenkweker' voor de jongeren die opgroeien in een kansarme context. Zij zullen via het onderwijs achterstanden moeten wegwerken en hebben daar tijd voor nodig.

2. de wijze van selectie

Het schooladvies, al dan niet gebaseerd op CITO resultaten, komt eenzijdig tot stand: ons huidig selectie-instrumentarium beoordeelt uitsluitend en alleen cognitieve kennis en vaardigheden van jongeren. Meer praktische vaardigheden, creativiteit en ondernemerschap spelen geen rol. Als je voldoet aan de suprematie van de cognitieve norm en daarbinnen je score hoog genoeg is, *mag* je door naar havo of vwo, anders *moet* het vmbo worden.

Bovendien spelen keuze-overwegingen van ouders ook een belangrijke rol. Nog altijd hebben zij een voorkeur voor algemeen vormend onderwijs boven beroeps(voorbereidend) onderwijs en dan liefst zo hoog mogelijk. Dit gebeurt ook als in de cognitieve route niet per se het talent van zoon of dochter schuilt.

3. de context

Ondanks het grote belang dat werkgevers hechten aan skills, vakvaardigheid en beroepsgerichte voorbereiding, heeft het (voorbereidend) beroepsonderwijs in Nederland een negatieve connotatie. In tegenstelling tot andere landen wordt in Nederland beroepsonderwijs geassocieerd met een laag niveau. Consequentie hiervan is dat ouders (en hun kinderen) streven naar een verwijzing naar havo of vwo. Dit geeft de grootste kans op een goede opleiding en daarmee goede kansen op de arbeidsmarkt. Een vmbo advies wordt negatief geduid en geassocieerd met een laag niveau, beperkte doorleerkansen en minder kansen op de arbeidsmarkt.

Het effect

De keuze tussen een algemeen vormende onderwijsroute of een beroepsvoorbereidende onderwijsroute is geen keuze op basis van interesse voor een bepaald soort beroep. Selectie of toewijzing aan een route vindt eenzijdig plaats op basis van cognitieve capaciteiten of het ontbreken ervan. Voor vmbo leerlingen is daarmee de start al negatief geladen. En voor leerlingen die doorgaan in havo of vwo geldt dat zij geen kans krijgen hun andere, meer praktische vaardigheden verder te

ontwikkelen en mede op basis daarvan een goed beroepsbeeld te ontwikkelen. Zowel de Onderwijsraad (2013, 2014) als Commissie Van Veen (1994) wijzen op de vicieuze cirkel rond een laag zelfbeeld van vmbo-studenten en het ontbreken van enig zelfinzicht en beroepsbeeld van 17-jarige havisten. Beroepenoriëntatie en beroepsvoorbereiding komt voor een havist pas in beeld na het diplomeren.

In de praktijk komt het profiel van menige vmbo-leerling van 13 jaar sterk overeen met dat van menige havo-leerling van 13 jaar. Veel van deze leerlingen hebben nog geen duidelijk beeld van de eigen talenten laat staan de te kiezen beroepsrichting en laten een mix van (latente) vaardigheden zien van zowel cognitieve als praktische aard.

Toch wijzen wij deze kinderen toe aan diametraal anders georiënteerd onderwijs. De cognitief iets zwakkeren binnen deze groep bedient het onderwijsstelsel met vooral praktisch georiënteerd onderwijs en de cognitief iets sterkeren met vrijwel uitsluitend algemeen vormende vakken, op twee lesuren tekenen en handvaardigheid per week na. De enorme impact die dit heeft op het verkennen en ontwikkelen van talenten van jongeren roept de vraag op of een dergelijke beslissing met vergaande gevolgen wel op deze leeftijd genomen zou moeten worden. Dit aspect is door de Commissie Onderwijs2032 helaas nauwelijks meegenomen.

Probleem 2: Betonnen kanalen binnen het voortgezet onderwijs

De ‘betonnen kanalen’ van vmbo-bb, vmbo-kb, vmbo-gl, vmbo-tl, havo en vwo dragen bij aan late bloei of uitblijven van bloei én aan een matig ontwikkeld beroepsbeeld van jong talent. De OECD beschouwt dit kenmerk, ook wel *early tracking* genoemd, als kwetsbaar in ons stelsel van beroepsonderwijs, dat men voor het overige zeer hoog aanslaat (OECD, 2014).

Bijna 60% van de leerlingen gaat naar het vmbo. Een leerling met een vmbo–advies komt op 12-jarige leeftijd direct in een leerroute terecht die na vier jaar leidt naar het middelbaar beroepsonderwijs. Praktische beroepsgerelateerde kennis en vaardigheden staan dan voorop. Daarna stroomt de jongere uit naar specifieke, beroepsgebonden segmenten van de arbeidsmarkt.

Havisten hebben vijf jaar voortgezet onderwijs en een toegangsbewijs tot het hbo. Leerlingen die starten in het vmbo, kunnen wel naar het hbo, maar dat geeft vertraging. Leerroutes leiden van vmbo via havo naar het hbo of van mbo-4 naar het hbo en duren zeven tot acht jaar. Want dat was van oudsher een andere karakteristiek van het Nederlandse voortgezet onderwijs: stapelen mag. Onder druk van efficiency-denken zijn stapelroutes echter vanaf 2012 ontmoedigd en is het beleid in meerdere sectoren aangescherpt. Het effect is dat de betonnen kanalen eerder zijn verdiept dan verbonden.

Vooraf jongeren met een migranten-achtergrond bereiken het hoger onderwijs via een ‘stapelroute’ (Crul, Schneider & Lelie, 2012). Het effect is nu dat doorstroom naar de hogere niveaus in de beroepskolom wel voorkomt, maar dat de doorstroom uit de beroepskolom naar algemeen vormend hoger onderwijs stopt. De cijfers gaan de verkeerde kant op (Bormans, 2014). Met andere woorden: eenmaal als 12-jarige naar het vmbo betekent dat de weg naar het algemeen vormend onderwijs een lastige is en andersom komt haast helemaal niet voor, tenzij het ‘afstroom’ betreft met alle negatieve psychologische effecten van dien. Alleen de term al.

Tot slot: ouders ‘stemmen met de voeten’: mede onder hun druk is er sprake van een voortschrijdende categorisering het voortgezet onderwijs en ook deze trend draagt niet bepaald bij aan het erkennen en oplossen van de twee geschetste problemen. Maatschappelijke tweedeling wordt versterkt en ook de Inspectie van het onderwijs ziet deze tendens.

MBO Raad staat niet alleen

Behalve de OECD erkennen ook meerdere partijen in de Nederlandse context de hierboven geschetste problemen. Op 26 maart 2015 pleit de voorzitter van de **VO-Raad** in de Volkskrant voor een generieke brug tussen de onderwijssoorten: leerlingen moeten vakken kunnen doen op zowel vmbo, havo als vwo-niveau leerlingen kunnen vissen in meerdere kanalen.

Veel verder gaan de uitspraken van **Alexander Rinnooy Kan** tijdens de recente Kohnstamm-lezing aan de Universiteit van Amsterdam. In feite een pleidooi voor een brede middenschool. De betonnen kanalen moeten plaatsmaken voor een vijver.

Een soortgelijk pleidooi, zij het voorzichtiger, doet de **Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid** (WRR, 2013) in haar rapport *Naar een lerende economie*. De effecten van vroege selectie dienen gemitigeerd te worden met het oog op gewenste *'talentmanagement voor alle leerlingen en gericht op het bijbrengen van een groot aantal vaardigheden – niet slechts cognitieve vakken.'*

De **technasia en oriëntatieprogramma's in het havo** op technische beroepen zijn te zien als een eerste, praktische respons op de roep om in havo en vwo meer te doen aan een goede beroepenoriëntatie. Het is een teken aan de wand dat leren en loopbaanoriëntatie tot dusver overwegend goed uit de verf komt in en rond het vmbo, vaak in samenwerking met het mbo, maar nauwelijks in de havo.

De **Onderwijsraad** (2010) pleit voor een *partiële* brug tussen vmbo-tl en havo, te weten aan de voorkant en aan de achterkant. Aan de voorkant pleit de raad voor gemengde brugklassen van vmbo-tl en havo. Leerlingen moeten in deze klassen in de doorstroomvakken op twee niveaus instructie krijgen en beoordeeld worden volgens vmbo-tl-normen en volgens havo-normen. Een aantal docenten in de doorstroomvakken heeft daartoe een havo-applicatie nodig. Uiteraard moeten de klassen dan ook bestaan uit zowel leerlingen met een vmbo-tl- als een havo-advies.

Leerlingen in gemengde vmbo-tl/havo-klassen lopen substantieel minder risico lager te presteren en achter te blijven dan leerlingen in een afzonderlijke vmbo-tl-klas. Voor de prestaties van de havo-leerlingen is geen grond voor angst, aldus de raad. Uit onderzoek is namelijk gebleken dat havisten die voortkomen uit gecombineerde vmbo-tl/havo-brugklassen het verderop niet beter of slechter doen dan havisten die in een afzonderlijke havo-brugklas hebben gezeten.

Aan de achterkant pleit de raad voor (1) meer beroepsgerichte vakken in zowel vmbo-tl als havo, (2) voor meer mogelijkheden om op hogere niveaus vakken te volgen en examen te doen én (3) het goed handhaven van de mogelijkheid om door te stromen en om opleidingen te stapelen. Dit laatste kenmerk moet worden gekoesterd, aldus de raad.

Bruggen bouwen en kanalen verbinden

De MBO Raad is van mening dat vroege selectie en betonnen opleidingspaden een sectoroverstijgend antwoord verdienen, deels binnen de kaders die de huidige onderwijswetgeving biedt, maar deels ook verdergaand. De kern is simpel. Het toewijzen naar een specifiek opleidingsniveau hoort voor een grote groep leerlingen niet langer plaats op 12-jarige leeftijd plaats te vinden, maar wordt uitgesteld tot de leeftijd van ongeveer 15 jaar. Vroege selectie voor leerlingen aan de extreme bovenkant en extreme onderkant moet wel mogelijk blijven.

Een aantal oplossingen kan nu al gerealiseerd worden. Maar het ligt in de rede om ten tijde van een nieuw kabinet verdergaande ambities te formuleren. Wat kan nu al?

1. Stimuleer basisscholen om een gemengd advies te geven.

Vanuit het besef dat kinderen op de leeftijd van ongeveer 12 zich nog helemaal moeten ontwikkelen én dat het basisschool advies eenzijdig en soms gekleurd is, zouden basisscholen zich voor het merendeel van de leerlingen moeten uitspreken in termen van ontwikkelperspectieven: vmbo-kb/tl, tl/havo etc.

2. Stimuleer brede brugklassen.

Vanuit het besef dat jongeren met verschillende cognitieve bagage elkaar eerder stimuleren dan hinderen, zouden scholen voor voortgezet onderwijs meer met brede (heterogene) brugklassen moeten werken. Dit betekent enerzijds dat de categorisering van het voortgezet onderwijs zou moeten worden tegengegaan. Anderzijds zou ook de brugperiode, die vaak maximaal 1 jaar duurt, moeten worden verlengd

3. Gun alle leerlingen in het voortgezet onderwijs beroepsoriënterende (keuze)vakken

Vanuit het besef dat het ontwikkelen van beroepsoriënterende vaardigheden jongeren in staat stelt om zich breder te ontwikkelen én een beter beroepsbeeld te ontwikkelen, zouden scholen in het vo in alle leerwegen beroepsoriënterende onderdelen moeten willen programmeren. Scholen in het middelbaar beroepsonderwijs kunnen daarbij helpen.

4. Maak maatwerk voor alle vakken in het vo mogelijk

In aansluiting op de VO-raad onderschrijven wij het idee om het volgen van vakken op verschillende niveaus mogelijk te maken. Hierbij zou ook het volgen van beroepsoriënterende onderdelen op verschillende niveaus, voor alle vo leerlingen wenselijk zijn, zodat er zowel een combinatie van cognitieve en praktische vaardigheden als op de leerling toegesneden niveaudifferentiatie ontstaat.

Nog één stap verder: voorbereidend beroepsonderwijs

Met name de groep jongeren die momenteel onderwijs volgt op vmbo kb, gl, tl en havo-niveau zouden er volgens de MBO Raad (Visiedocument MBO2025, 2015) erbij gebaat zijn, wanneer deze leerwegen inhoudelijk meer aan elkaar worden verbonden, zodat deze onderwijswegen gezamenlijk kunnen voorsorteren op zowel mbo als hbo. Noem het een integratie van vier betonnen kanaaltjes, waarbij ook de duur gelijk wordt getrokken (vijf jaar).

Het combineren van elementen uit deze routes, het bieden van mogelijkheden om in het havo aandacht te besteden aan praktische en beroepsvoorbereidende vaardigheden zijn oplossingen die door partijen in het voortgezet onderwijs worden gepropageerd en deels ook al worden gerealiseerd. Volgens de MBO Raad kunnen deze oplossingen het beste renderen, zodra we de moed opbrengen de kanalen van vmbo en havo te fuseren tot één kanaal van **voorbereidend beroepsonderwijs**. Een andere naamgeving mag ook. Het gaat om de grondgedachte.

Waarom is dit goed?

Vorbereidend beroepsonderwijs leidt tot meer mogelijkheden voor gedifferentieerde trajecten en talentontwikkeling. Door (lieft adaptieve!) examens in zowel algemeen vormende als beroepsvoorberedende opleidingsonderdelen op verschillende niveaus mogelijk te maken, kunnen leerlingen hun kennis en vaardigheden eerst verdiepen en later verbreden. Hierdoor waarderen wij als maatschappij ook beroepsvoorberedende vaardigheden en bieden we ruimte om ook hierin te excelleren. Afhankelijk van de gevolgde onderdelen en behaalde resultaten ontstaan flexibele doorstroommogelijkheden naar mbo- en hbo-opleidingen. Gedifferentieerde doorstroomrechten bieden dan goede mogelijkheden voor studie- en loopbaanadvisering en maken per student na een periode van oriëntatie een specifiek vervolgtraject mogelijk.

Ten behoeve van een optimale inzet van menselijk kapitaal in de kenniseconomie verwelkomt de MBO Raad elke vervolgstap die bovenstaand perspectief dichterbij brengt.

Woerden, 8 april 2016